

วิถีธรรม : วิถีถิ่น : วิถีเรือน¹

Way of Dhamma : way of resident :
way of architecture

วันชัย มงคลประดิษฐ์²
Wonchai Mongkolpradit

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง วิถีธรรม วิถีถิ่น วิถีเรือน มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นถึงการใช้อนุปัญญาของเรือนพื้นถิ่นในการสื่อความหมายของเรือนใจตามวิถีคติพุทธ เป็นเรือนของจิตวิญญาณของผู้อยู่ ที่จัดวางการใช้สอยและรูปแบบของเรือนในวิถีคติพุทธ อันเป็นสถานสัปปายะของวิถีชีวิต และเป็นมณฑลศักดิ์สิทธิ์ทางจิตวิญญาณให้จิตได้สงบระงับและมีสติตื่นรู้สภาวะในปัจจุบัน สอดประสานไปในทิศทางแห่งวิถีแห่งธรรมชาติ วิถีแห่งพระอาทิตย์ พระจันทร์ และดวงดาว ที่เอื้อต่อการพัฒนาจิตวิญญาณสู่ชีวิตที่เบิกบาน สงบเย็น เกิดสันติสุขในใจในครอบครัว ในชุมชน เกิดเป็นวิถีของความสมณะ ถ่อมตน และเกื้อกูลต่อทุกสรรพสิ่ง มีสุนทรียจิต มีความงดงามเพื่อความสมบูรณ์แห่งชีวิต นำไปสู่การรังสรรค์นวัตกรรมการพัฒนาได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน สำหรับสถาปัตยกรรมไทยแห่งยุคสมัย

คำสำคัญ: เรือนใจ วิถีคติพุทธ มณฑลศักดิ์สิทธิ์ สันติสุข สุนทรียจิต

1 บทความคัดสรรจากการประชุมวิชาการในหัวข้อ “ภูมิปัญญาพื้นถิ่นสร้างสรรค์”

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

2 อาจารย์คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Abstract

The purpose of this study: “Way of Dhamma: Way of Resident: Way of Architecture”, is to present how local houses can represent home of heart in Buddhist beliefs. It is the home of the spirit of that who manages it. It is a simple place of life and a sacred place of spirit – for a peaceful mind. It helps raising the consciousness in a natural way – being in harmony with nature: the sun, the moon, and the star. Nature plays an important role in spiritual development as it helps human to have a happy, calm, and peaceful life in every aspect including their life, family, and community. This leads to simplicity, humility, and compassion as well as aesthetic mind and beautiful life, which goes along with the appropriate and sustainable modern Thai architectural innovation.

Keywords: Home of heart, Buddhist belief, sacred place, peace, aesthetic mind

บทนำ

ทุกชีวิตล้วนต้องการแสวงหาพัฒนาการ ที่จะนำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีที่สุดและสมบูรณ์ที่สุดในทุกยุคทุกสมัย วิถีพื้นถิ่นไทยในภูมิภาคนี้เป็นภูมิปัญญาของบรรพชนที่มีพัฒนาการทางชีวิตและจิตวิญญาณ ภายใต้คติความเชื่อที่นำพาจินตนาการและพัฒนาการไปอย่างไม่หยุดยั้ง ต่อมาพุทธศาสนาได้มาเป็นกระแสหลักในวิถีแห่งพัฒนาการทางสังคม และอยู่คู่สังคมไทยมานับพันปี จนเกิดเป็นความรู้ในการดำรงอยู่กับวิถีแห่งธรรมชาติ อย่างเกื้อกูล เข้าใจในวิถีระบบชีวิตของกันและกันอย่างสมดุล ก่อเกิดเป็นวิถีชีวิต วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม ในวิถีของความเบิกบาน สงบเย็น สันโดษ ถ่อมตน และเกื้อกูลต่อทุกสรรพสิ่งรอบตัว คติความเชื่อและองค์ความรู้ที่ถูกพัฒนาหล่อหลอมบูรณาการในหลากหลายความเชื่อของแต่ละชนเผ่า ก่อเกิดมาเป็นวิถีถิ่น วัฒนธรรม และมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นในแต่ละพื้นที่ แต่ละชุมชนของสังคมไทย อันเป็นชุดองค์ความรู้ที่แตกต่างจากโลกปัจจุบันที่เพิ่งเข้ามาสู่สังคมไทยไม่กี่ร้อยปี ที่เป็นพัฒนาการในวิถีเศรษฐกิจทุนอุตสาหกรรม เป็นวัฒนธรรมของการแข่งขัน ชิงดีชิงเด่น ต่อสู้แย่งชิง โดยมีนวัตกรรมทางเทคโนโลยี และเศรษฐกิจทุน เป็นแรงขับเคลื่อน ในโลกวิถีแห่งการพัฒนาการนี้ มีข้อดีที่มีนวัตกรรมใหม่ๆ เกิดขึ้นมาอย่างมากมาย แต่ก็ยังมีข้อเสียอย่างร้ายแรงที่ทำให้สูญเสียความสมดุลทางธรรมชาติ เกิดภัยพิบัติ อุณหภูมิของโลกร้อนขึ้น และเกิดโรคภัยใหม่ๆ อีกทั้งยังมีผลให้ชุดองค์ความรู้เดิมสูญหาย ละเลยและทอดทิ้ง การสืบสานพัฒนาการขององค์ความรู้ในอดีตถูกตัดขาด และเป็นการพัฒนาอย่างไร้ทิศทาง ส่งผลต่อคุณภาพชีวิต อัตลักษณ์ของชุมชนถิ่นหลายพื้นที่จึงล่มสลาย กลายเป็นสังคมที่ไร้รากทางวัฒนธรรม เป็นสังคมที่ต้องคอยตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกเป็นหลักสำคัญ ในปัจจุบันวิกฤตทุกภัยของโลก มีผลกระทบเป็นวงกว้างจึงทำให้เกิดแนวคิดใหม่ๆ มาแก้ปัญหาเหล่านี้ จึงเกิดแนวคิดเรื่องการรักษาระบบนิเวศ แนวคิดเรื่องความยั่งยืน แนวคิดเรื่องการรักษาสິงแวดล้อม แต่ก็ยังหาคำตอบที่นำไปสู่คุณภาพชีวิตที่สมบูรณ์ไม่ได้

ครั้นเมื่อย้อนมาดูองค์ความรู้คติความเชื่อในวิถีพื้นถิ่น อันพัฒนามาจากหลักคิดหลักธรรมทางพุทธศาสนา อาจเป็นคำตอบที่กำลังค้นหาของยุคสมัยนี้ โลกตะวันตกที่เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงสังคมโลกในปัจจุบัน กำลังเห็นถึงแนวทางวิถีธรรมทางพุทธศาสนาว่าอาจจะเป็นทางรอด ทางหนึ่ง เพราะวิถีพุทธเป็นวิถีแห่งธรรมชาติ ดังนั้นการศึกษาวิถีพื้นถิ่นเพื่อให้เข้าใจถึงหลักการแห่งวิถีธรรม วิถีถิ่น วิถีเรือนของไทยในอดีต และการต่อยอดโดยสามารถปรับใช้เป็นความคิดสร้างสรรค์ทางนวัตกรรมเทคโนโลยี และนวัตกรรมทางเศรษฐกิจทุน หรือปรับให้เข้ากับหลักการแห่งวิถีธรรม อันเป็นวิถีเดิมที่อยู่ร่วมกับสรรพสิ่งอย่างเป็นหนึ่งเดียวมายาวนาน จึงอาจจะเป็นคำตอบของการพัฒนาการของวิถีถิ่น วิถีเรือน ได้อย่างที่ควรจะเป็น

รูปแบบทางสถาปัตยกรรมในวิถีถิ่นเป็นที่มาของวิถีเรือน อันรวมถึง เรือน ชุมชน เมือง ในอดีตวิถีเรือนนี้ได้มีการถูกจัดวางพื้นที่ ไม่ได้เพียงเอื้อต่อการใช้สอยกิจกรรมในชีวิตประจำวันเท่านั้น ยังมีส่วนสำคัญต่อหลักการพัฒนาทางจิตวิญญาณที่อยู่ในวิถีชีวิตประจำวันอีกด้วย โดยสร้างให้เป็นพื้นที่สัปปายะทางกายและทางจิต ที่เอื้อต่อการพัฒนาชีวิต และเป็นมณฑลศักดิ์สิทธิ์ทางจิตวิญญาณ อันสงบเย็น ที่ควบคุมวิถีกิจกรรมแห่งถิ่นที่สอดคล้องไปกับวิถีแห่งธรรมชาติ ของวัน เวลา ฤดูกาล โดยมีพระอาทิตย์ พระจันทร์ ดวงดาว และการเคลื่อนไหวของโลก อันก่อนเกิดวิถีแห่งสรรพสิ่ง เป็นระบบนิเวศขององค์ประกอบที่เกื้อกูลต่อกันทั้งระบบ ก่อเกิดเป็นหลัก ระบบ แบบแผน ของการสร้างเรือน ชุมชน เมือง อย่างถ่อมตน และสอดคล้องประสานเกื้อกูลกันใน

ระบบนิเวศทางธรรมชาติ อันเป็นวิถีแห่งพุทธในการเข้าถึงวิถีแห่งความสมบูรณ์ของชีวิต โดยบทความนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อแสดงให้เห็นถึงการใช้ภูมิปัญญาของเรือนพื้นถิ่นในการสื่อความหมายของเรือนใจตามวิถีคติพุทธ ดังจะได้กล่าวถึงโดยละเอียดดังนี้

วิถีธรรม

คติความเชื่อที่มีในชุมชนมีความหลากหลาย มีที่มาจากหลายเชื้อชาติ หลายวัฒนธรรมที่มาอยู่ร่วมกันในภูมิภาคนี้ ภายใต้คติความเชื่อที่แตกต่างกัน มีทั้ง นับถือผี พรหมณ์ เต๋า ขงจื้อ พุทธมหายาน พุทธวัชรญาณ และพุทธเถรวาท เป็นต้น ได้หล่อหลอมบูรณาการร่วมกันจนเกิดเป็นวิถีถิ่นและได้นำมาเป็นหลักการ แก่นสาร แนวทางในการดำเนินวิถีชีวิตของคน อันก่อให้เกิดเป็นอัตลักษณ์ ระบบระเบียบทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคม (Wallibhodom, 1996) ในบทความนี้จะกล่าวถึงหลักการสำคัญทางหลักธรรมทางพุทธศาสนาเพื่อเป็นพื้นฐานความเข้าใจในหลักการสำคัญในการก่อรูปเป็นวิถีถิ่น และวิถีเรือน ที่จะกล่าวถึงในบทต่อไป

วิถีธรรมทางพุทธศาสนา : หลักธรรมแห่งองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นหลักธรรมแห่งการเข้าใจธรรมชาติของชีวิต และทำให้ชีวิตหลุดพ้นต่อพันธนาการของอารมณ์อันรุ่ม กลัว ขุ่นข้อง พุ่งชาน สับสน หดหู่ ในสิ่งเร้าทางอารมณ์ของกิเลสตัณหา ในความอยากทางกามารมณ์ ความอยากมีอยากเป็น และความไม่ยอมมี ไม่ยอมเป็น ไปสู่วิถีชีวิตที่เป็นจริงตามธรรมชาติและทำให้ชีวิตมีความเบิกบาน สงบเย็น และสามารถจัดทุกข์ที่มีอยู่ในจิตใจได้อย่างสิ้นเชิง มีอิสรภาพทางจิตวิญญาณ มีความเต็มอิ่มและมั่นคงในจิตใจ และดำเนินชีวิตไปอย่างอ่อนน้อมถ่อมตน มีสติรู้ตัวในทุกย่างก้าว ทุกความนึกคิด ทุกการพูดจา ดำเนินชีวิตไปอย่างสันโดษ สมถะเท่าที่จำเป็น และมีจิตเอื้อเฟื้อเกื้อกูลต่อทุกสรรพสิ่ง ดังที่พุทธองค์ได้ให้พุทธพจน์ไว้ อันเป็นหลักสืประการในการเรียนรู้สัจธรรมของชีวิตในวิถีแห่งอริยบุคคลอันสว่าง และสงบเย็นของอริยสัจสี่ ซึ่งเป็นหลักธรรมสำคัญที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าค้นพบที่สามารถจะนำพาชีวิตให้หลุดพ้นจากห้วงของความทุกข์ อันได้แก่ ทุกข์ หรือเหตุ สมุทัยหรือที่มาของเหตุ นิโรธหรือการดับซึ่งแห่งเหตุ และมรรคหรือแนวทางการดับซึ่งแห่งเหตุ นั้น (Dhammapitaka, 1971)

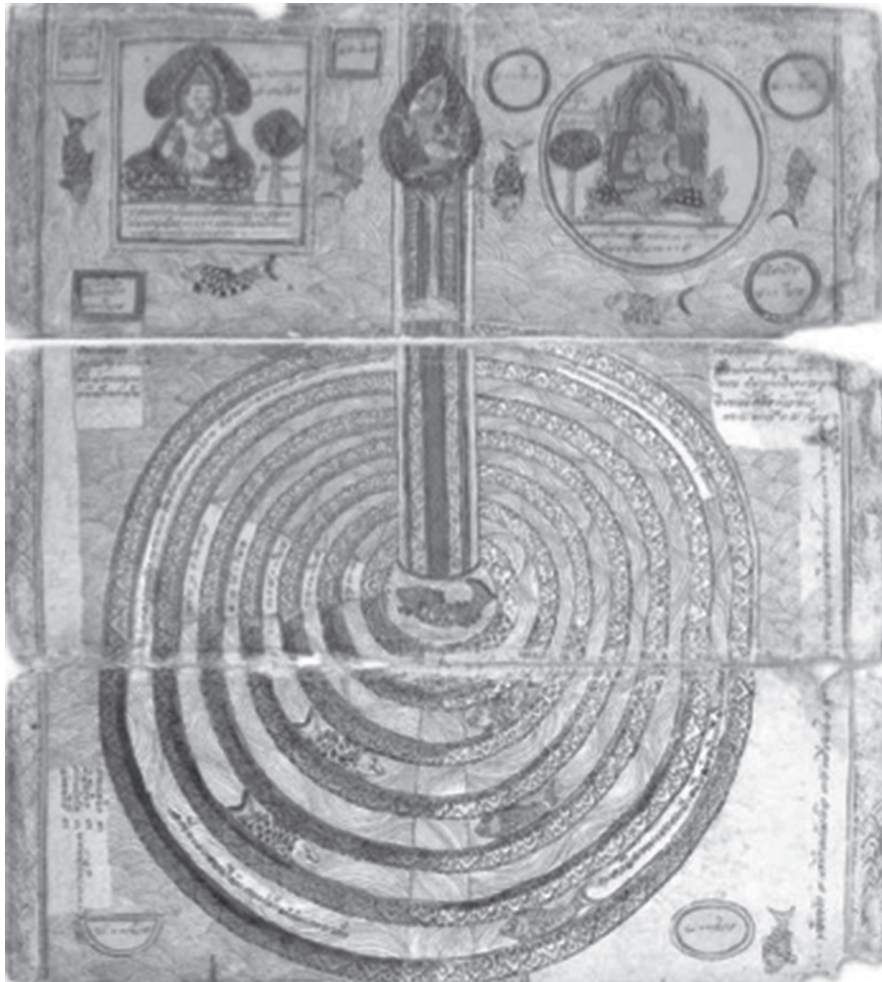
หลักการนี้ พระคชกุฎี เมธังกูโร (Methanguro, 2011) ชี้ให้เห็นถึงปรากฏการณ์ของปัญหาชีวิตที่มีความเร้าร้อนที่เผาใจให้ทุกข์ทรมานนั้นมันคืออะไรในทุกๆ มิติ อันได้แก่ การเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นทุกข์ ความไม่สบายกายความไม่สบายใจเป็นทุกข์ ความไม่ประสพกับสิ่งเป็นที่รักที่พอใจเป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รักที่พอใจเป็นทุกข์ ความประสพกับสิ่งไม่เป็นที่รักที่พอใจเป็นทุกข์ที่ขับเคลื่อนชีวิตไปอย่างเร้าร้อนทรมาน ทุกข์ทรมาน

ที่มาของเหตุแห่งทุกข์ทั้งหลายหรือสมุทัย มีสาเหตุมาจากกิเลสตัณหาของความโลภ (โลภะ) ความโกรธ (โทสะ) ความหลง (โมหะ) ให้พิจารณาไปให้เห็นต้นตอของปัญหาแห่งความทรมานทรมานนั้นอันเป็นความไม่รู้และไปหลงยึดติด และพิจารณาจนเห็นตามความเป็นจริงของชีวิต รู้เท่าทันการปรากฏในรูปลักษณ์ การรับรู้ ความจำได้ หมายรู้ ความรู้สึก การปรุงแต่งทางความคิด ตามหลักขั้นห้า ได้แก่ รูปขั้นณ์ เวทนาขั้นณ์ สัญญาขั้นณ์ สังขารขั้นณ์ วิญญาณขั้นณ์ ซึ่งท่านพุทธทาสภิกขุ (Buddhadasa, 1973; 2001; 2002) เรียกว่า ปัญญาญาณ รู้เห็นชีวิตตามที่เป็นอย่างจริง ในระบบธรรมชาติของชีวิต (ไตรลักษณ์) ที่มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา (อนิจจัง) และทนอยู่ได้ยากต่อการดำรงอยู่ (ทุกขัง) ไม่มีอะไรเลยที่สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยตัวของมันเอง (อนัตตา) ทุกสิ่ง

เกิดขึ้นมาจากองค์ประกอบของเหตุและปัจจัยที่ทำให้มีให้เป็น และดับหายไปเมื่อเหตุปัจจัยนั้นสูญสิ้นไป ตามหลักของอิทัปปิจจยา (เมื่อมีสิ่งนี้สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อไม่มีสิ่งนี้สิ่งนี้ก็จะไม่เกิดขึ้น)

ความเข้าใจนี้เกี่ยวข้องกับทุกสิ่งทุกอย่างของชีวิต และเป็นที่มาของพลังและการเปลี่ยนแปลงของชีวิตและสรรพสิ่ง ไม่ได้มีอะไรเป็นแก่นสารจริง เมื่อเห็นตามความเป็นจริงแห่งธรรมชาติชีวิตนี้แล้วทำให้เกิดความเบื่อหน่าย และละวางจากสิ่งต่างๆ ที่ตนหลงไปข้องแวะในโลกของอารมณ์ของกิเลสตัณหา และไปหลงยึดติดในความมีความเป็น หรือความไม่มีไม่เป็นที่ในโลกที่ไม่ได้มีอยู่จริง เป็นการรู้เท่าทันในธรรมชาติชีวิตการรับรู้ของตนเอง จึงเกิดการละวางหลุดพ้นจากห่วงพันนาการทางอารมณ์และความนึกคิด รู้เท่าทันและจัดการมันได้อย่างมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ และเกิดความเบิกบาน อิสระ สงบเย็น เอิบอิ่ม มั่นคงในจิตใจ มีความสดชื่น กระปรี้กระเปร่าในชีวิต และสามารถนำมาเป็นแนวทางดำเนินชีวิตไปได้อย่างไม่ทุกข์ทรมานอีก มีชีวิตที่ดำเนินไปในการเกื้อกูลต่อสรรพชีวิตและสรรพสิ่ง และในขณะที่เดียวกันก็สามารถดำเนินชีวิตไปอย่างสันโดษ อันเนื่องมาจากมีความเข้าใจในวิถีธรรมของธรรมชาติ เกิดความเอิบอิ่มอยู่ในจิตใจเสมอ หมดความเร่าร้อน โหยหา ขาดแคลนอีก ดำเนินชีวิตไปด้วยความสมถะ ถ้อยทีถ้อยอาศัยกันและกันเคารพในการมีอยู่ของทุกชีวิตทุกสรรพสิ่ง ก่อเกิดเป็นชีวิตที่เป็นมิตร มีน้ำใจ อิ่มแถม อบอุ่น สดใส อย่างมีพลังอันเต็มเปี่ยม และเห็นถึงสุนทรีย์ในความงดงามของชีวิต (นิโรธ)

นอกจากนี้พุทธศาสนายังได้ให้แนวทางในการพัฒนาชีวิตไปสู่ชีวิตอริยะนี้ได้ด้วยการก่อให้เกิดความหยั่งรู้เห็นตามความเป็นจริงของชีวิตในธรรมชาติ (ปัญญา) และแนวทางการทำให้เกิดปัญญาญาณนี้เริ่มด้วยการฝึกจิต บำเพ็ญภาวนาจิต (สมาธิ) เพื่อให้จิตมีกำลังในการมองเห็นรับรู้ตามความเป็นจริง ซึ่งต้องใช้กำลังจิตในการรับรู้ ฟินิจ พิจารณา จดจ่อ อย่างแน่วแน่นมั่นคง ต้องอาศัยความสงบเบิกบานเป็นตัวตั้งต้น ให้จิตสงบระงับจากความวุ่นวายมีความปกติ (ศีล) เบิกบานในจิตเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงให้จิตไม่วอกแวกไปที่อื่น จิตจึงเกิดความตั้งมั่นได้ ดังนั้นการมีสปปายะในเรื่องต่างๆ ของชีวิตจึงมีความสำคัญ เป็นพื้นฐานต่อการทำให้จิตสงบตั้งมั่น และก่อให้เกิดปัญญาญาณ เห็นอริยะจิตในตนได้ในกระบวนการขององค์ประกอบทั้งสามหรือแนวทางการพัฒนาจิตนี้ (มรรค) เกิดขึ้นเป็นไปในหลากหลายมิติและระดับของความเข้าใจ และเบิกบานของจิต ในภาวะหรือปรากฏการณ์หนึ่งๆ ในแต่ละขณะของเวลาในชีวิตของแต่ละคน ถ้าจะกล่าวอย่างละเอียดถึงวิถีแห่งอริยมรรคนี้ก็ต้องกล่าวถึงปฏิจจสมุปบาท ซึ่งพระธรรมปิฎก (Dhammapitaka, 1971) ให้ความหมายไว้ว่าการเกิดขึ้นแห่งธรรมพร้อมแห่งทั้งหลายโดยอาศัยกัน การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันจึงเกิดขึ้น หรือการที่ทุกข์เกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัยสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันมา ส่งผลถึงการแสดงให้เห็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดทุกข์ และกระบวนการไปสู่निโรธ เป็นชีวิตที่สมบูรณ์ตามที่ควรจะเป็นของธรรมชาติชีวิต

ภาพที่ 2 ไตรภูมิฉบับกรุงธนบุรี อันมีภูมิที่สี่เป็นโลกุตระภูมิ ซึ่งเป็นภูมิที่มองไม่เห็นอยู่เหนือภูมิทั้งสามนี้
ที่มา : Niyomrit (2012)

กล่าวโดยสรุปแล้ว การมีชีวิตในวิถีธรรม เพื่อชีวิตที่เป็นอริยะพ้นจากพันธนาการแห่งห่วงทุกข์ มีชีวิตที่เป็นธรรมชาติอย่างเป็นหนึ่งเดียวกับสรรพสิ่ง มีชีวิตที่เต็มเปี่ยม เบิกบาน สงบเย็น สันโดษ สมณะ ใช้อย่างพอประมาณ ถ่อมตนต่อทุกสรรพสิ่ง โดยมีความรัก ความเกื้อกูลในการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติเป็นหลักสำคัญ ด้วยองค์ความรู้ของการเข้าใจมีสติตื่นรู้ในกาละ เทศะ ในทุกๆ จังหวะของชีวิต เป็นพลังบริสุทธิ์ที่มีสุนทรียจิต ตามครรลองแห่งธรรมชาติ เป็นชีวิตแห่งโพธิสัตว์ธรรม อันเป็นหลักการสำคัญของพลังแห่งวิถีถิ่น และพลังแห่งวิถีเรือน0.ที่จะได้กล่าวต่อไป

วิถีถิ่น

ที่กล่าวมาแล้วในบทข้างต้นนี้เป็นหัวใจของหลักการของวิถีถิ่น ที่นำมาเป็นหลักในการสร้างสรรค์รูปแบบต่างๆ ในการปรากฏทางวิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรม ในทุกๆ มิติที่มีความซับซ้อนและหลากหลาย อันได้แก่ มิติทางความเชื่อ มิติทางภูมิศาสตร์ การตั้งถิ่นฐาน มิติทางเศรษฐกิจการทำมาเลี้ยงชีพ มิติทางสังคม วัฒนธรรมของความหลากหลายทางชาติพันธุ์ และมิติทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นต้น แต่เนื่องจากพุทธศาสนา ก่อเกิดมาจากการพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ขึ้นมาจากหลักแห่งสังคมวัฒนธรรมพราหมณ์ และหลักคำสอน จึงมีความจำเป็นอยู่เองที่ต้องใช้ภาษา รูปแบบทางความเชื่อของสังคม วัฒนธรรมของพราหมณ์ในการประกาศหลักธรรม นอกจากนั้นยังมีการปรับใช้คติความเชื่อเดิม เช่น การนับถือผี เพื่อให้เข้ากับบริบทความเชื่อของคนในพื้นที่ เพื่อน้อมนำให้ให้เห็นถึงหลักแห่งความเป็นจริงทางธรรมชาติและ การหลุดพ้นจากความทุกข์ทรมานตามหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบ หรืออาจกล่าวเพื่อความเข้าใจได้ง่ายๆ ว่าพุทธได้ทำการบวชทั้งผี ทั้งพราหมณ์ ดังจะได้แสดงตัวอย่าง ในที่นี้จะแสดงเฉพาะในมิติหลักๆ ที่สำคัญเท่านั้น เพื่อให้เห็น อิทธิพลทางคตินิเวศวิถีธรรมทางพุทธศาสนา มีอยู่ในวิถีถิ่น ดังนี้

มิติของคติความเชื่อทางศาสนาและวัฒนธรรม ปรากฏการบูชาบรรพบุรุษ ให้ตระหนักระลึกรู้ระบบครอบครัวเครือญาติ และสานต่ออุดมคติการดำเนินชีวิตของบรรพชน และมีการบูชาเทพประจำสถานที่ และในทุกกิจกรรมการงาน และในทุกพิธีกรรมมีการบูชาพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ เป็นองค์ประธานในการประกอบพิธีกรรม และมีพิธีกรรมสำคัญทางพุทธศาสนาโดยตรง ที่ได้ทำตามวันสำคัญ อันได้แก่ วันพระใหญ่ อาทิ วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันดับบาตรเทโว วันปีใหม่ (วันสงกรานต์) และทุกๆ วันพระขึ้น 8 ค่ำ ขึ้น 15 ค่ำ แรม 8 ค่ำ แรม 15 ค่ำ เป็นต้น เมื่อเวลาจะเริ่มต้นทำอะไร หรือเริ่มต้นใหม่ๆ ในชีวิต เช่น เริ่มต้นการทำนา หรือเริ่มต้นการปลูกเรือน ฯลฯ มีการประกอบพิธีทางพุทธศาสนาให้เป็นมงคลเป็นหลักการมงคลของการประกอบกิจการงาน และเป็นหลักการมงคลในการดำเนินชีวิต กิจกรรมทางพิธีกรรมที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้เพื่อเป็นเครื่องย้ำเตือนในการมีสติในการครองชีวิต ให้อยู่ในวิถีธรรม ทางพุทธศาสนาอันเป็นวิถีโพธิสัตว์ธรรม รูปแบบของการหล่อหลอมกล่อมเกลาชีวิตและสังคมมีความหลากหลายไปตามสภาพพื้นถิ่นและกาลเวลา

ภาพที่ 3 การจัดอาหารคาว-หวานเช่นสังขยาเผือกหรือฟอหม่อนในพิธีเลี้ยงผี
ที่มา: Chomtong Council of Cultural Affairs (2007)

มิติในวิถีชีวิตประจำวัน จะได้เห็นว่ามันตั้งแต่เช้าตรู่หลังการตื่นขึ้นมา ชาวบ้านจะรีบเตรียม หุงข้าวปลาอาหาร เตรียมไว้ใส่บาตรพระที่จะเดินทางมาโปรดสัตว์ด้วยการเดินบิณฑบาต ให้เราได้มีโอกาส ทำบุญให้กับพระผู้ทรงศีลในยามรุ่งของวันใหม่ ก่อนที่จะไปประกอบกิจกรรมทำมาหากิน จะเห็นได้ว่า กิจกรรมนี้ต้องการจะปลูกฝังให้เห็นถึงการทำอาหารถวายพระผู้ทรงศีล เป็นมงคลต่อการเริ่มต้นวันของชีวิต โดยให้ความสำคัญของพุทธศาสนาเป็นหลักกรรมของการดำเนินชีวิตในแต่ละวัน หลังจากใส่บาตรแล้ว ชาวบ้านส่วนใหญ่ไปสวดมนต์ฟังธรรมที่วัด หลังจากนั้นจึงทานอาหารเข้าร่วมกันที่วัด แบ่งอาหารที่เหลือจากนํามาถวายพระมากิน เป็นกิจกรรมในมิติของการสร้างความปฏิสัมพันธ์เกื้อกูลและแบ่งปันไปพร้อมๆ กับการผูกมิตรภาพ แล้วจึงออกไปทำไร่ ทำนา ตกเย็นจึงเวียนมาฟังธรรมที่วัด มารับความรู้ บำเพ็ญภาวนาอบรมจิตใจตามหลักธรรม แล้วจึงกลับไปกินอาหารที่บ้าน ทำกิจการงานบ้านก่อนจะเข้านอน ในแต่ละอายุของคนมีการประกอบพิธีบูชาพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ นับตั้งแต่วันแรกเกิด วันครบรอบปีเกิด วันครบรอบปีนักษัตร เป็นต้น และในรอบของชีวิตตั้งแต่เกิด วัยเยาว์ วัยหนุ่ม วัยทำงานมีครอบครัว วัยชรา จนถึงวันตาย จะต้องมีการทำบุญในวันที่เกิด ผูกขวัญในยามวัยเยาว์ บวชเรียนในวัยหนุ่ม คล้องขวัญในวันแต่งงาน ทำบุญฟังธรรมในวัยชรา และสวดส่งดวงวิญญาณในวันลาโลก ทำโดยยึดหลักการแห่งวิถีธรรมทางพุทธศาสนา วิถีแห่งธรรมชาติ เป็นหลักในการครองชีวิตในทุกๆ ขณะ และจังหวะของชีวิต ตั้งแต่เกิดจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต จะเห็นได้ว่าวิถีถิ่นในวิถีธรรมทางพุทธศาสนา มีอยู่ในทุกๆ มิติทางกิจกรรมของชีวิต เป็นการสร้างคนให้เป็นอริยบุคคล และสังคมให้เป็นสังคมอริยะ หรือสังคมโพธิสัตว์

ภาพที่ 4 ใส่บาตรพระยามเช้าของชาวอีสาน ใส่บาตรพระให้เกิดบุญสูงส่ง
ที่มา: Ariyadham (2001)

มิติของการตั้งถิ่นฐาน การเลือกทำเลที่ตั้งที่เหมาะสมและอยู่ในทิศทางที่สามารถจัดวางทิศทางให้เหมาะสมกับทิศของการขึ้นลงของพระอาทิตย์ ทิศของลม ฝน แหล่งน้ำ มีน้ำบาดาล หรือใกล้ธารน้ำ และวันเวลาที่สัมพันธ์กับวิถีแห่งพระจันทร์ และดวงดาวในจักรราศี การเลือกถิ่นที่อยู่เลือกในที่ดอนกันน้ำท่วมถึงหรือสันทราย มีที่ราบลุ่มไว้ทำไร่ทำนาใกล้กับภูเขาและป่าอันเป็นแหล่งพืชสมุนไพร อาหาร และไม้ที่จะทำมาใช้สร้างบ้านเรือน ใช้สอยในการทำอาชีพ อาจกล่าวได้ว่าอยู่อย่างสมดุลกับระบบความสมบูรณ์ในระบบนิเวศทางธรรมชาติ เรียกได้ว่ามีชีวิตดำเนินไปเป็นหนึ่งเดียวกับครรลองและเกื้อหนุนกับระบบของธรรมชาติ ส่วนในพิธีกรรมในการสร้างเรือนจะได้กล่าวในบทของวิถีเรือนต่อไป

มิติทางเศรษฐกิจการทำมาเลี้ยงชีพ ก่อนการใช้ประโยชน์ในทรัพยากรการทำมาหาเลี้ยงชีพ ต้องมีพิธีกราบขอขมาลาโทษ เช่น ขออนุญาตใช้ที่ทำไร่ ทำนา หรือเอาน้ำมาใช้ มีการตั้งศาล เทพแห่งขุนเขา เทพแห่งป่า เทพแม่น้ำ เทพแห่งนาไร่ สวน เทพแห่งต้นไม้ เทพแห่งผลผลิต ได้แก่ พระแม่โพสพ เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่าวิถีหรือพิธีนี้ มีขึ้นเพื่อบ่มเพาะวิถีวัฒนธรรมของการระมัดระวัง และใช้อย่างเท่าที่จำเป็น มัธยัสถ์ ระมัดระวัง ไม่เกินเลยและเกินความจำเป็น ไม่ทิ้งขว้าง กักตุนเกินความจำเป็น และจะต้องมีการเส้นไหวบูชาขอขมาลาโทษเทพต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วทุกปี อันเป็นการสร้างระบบวิถีแห่งรักให้กับสรรพชีวิตและเป็นหนึ่งเดียวกับวิถีธรรมชาติ ในวัน เวลา และฤดูกาล อย่างมีสติสัมปชัญญะ ให้เหมาะสมกับเหตุการณ์และสถานที่ การกระทำทั้งหมดดังกล่าวทำด้วยหลักแห่งวิถีธรรมของชีวิตที่เป็นองค์รวมของชีวิตร่วมกัน ทำมาหากินอย่างพอประมาณ ทำอย่างสันโดษ โดยคำนึงถึงความสำคัญในคุณค่าของสรรพสิ่งและสรรพชีวิตในธรรมชาติ ในวิถีแห่งรักและเกื้อกูลกันเป็นสำคัญ

ภาพที่ 5 ประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าว
ที่มา: Living Cultural Sites (2015)

กล่าวโดยสรุป การขับเคลื่อนวิถีถิ่น อันก่อเกิดเป็นวิถีชีวิต วิถีทางสังคม วัฒนธรรม เกิดอัตลักษณ์ ด้วยระเบียบทางกิจกรรมงานประเพณี พิธีกรรมตามเทศกาล และพิธีกรรมในการขอขมาลาโทษขอใช้สอย สิ่งต่างๆ พิธีกรรมในวิถีชีวิตตามช่วงปี ตั้งแต่เกิดเปลี่ยนวัยเป็นวัยหนุ่ม บวชเรียนก่อนจะโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ ต้องบวชเรียนอบรมให้เป็นคนที่มีสมบูรณ์ สีก่อออกมาจึงเริ่มประกอบภาระงาน แต่งงานมีครอบครัว มีลูกหลาน สอนลูกสอนหลานให้เคารพต่อสรรพชีวิต ถ่อมตน สมถะ สันโดษ และเกื้อกูลให้แก่กันและกันในทุกสรรพสิ่ง และเมื่อทำงานทำไร่นาก็ทำอย่างเคารพในภูมิถิ่น และทำกินอย่างระมัดระวังและพอประมาณ เมื่อได้ผลผลิต จึงตอบแทนคุณด้วยการบูชา ยามเจ็บป่วยไข้มีการผูกมือเรียกขวัญ ก่อนการรักษา และจนถึงวันสุดท้ายของชีวิต ล้วนอยู่ในบริบทของหลักวิถีธรรม วิถีจริยะชีวิต อันเป็นวิถีโพธิสัตว์ธรรม ที่ก่อร่างสร้าง สังคม วัฒนธรรม ทั้งดงาม เป็นชีวิตที่มีสุนทรีย์จิต เป็นชีวิตที่มีสุนทรีย์วัฒนธรรมแห่งธรรมชาติ อันมั่นคง เอิบอิ่ม เปิกบาน ในการพัฒนาวิถีถิ่นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องคงในหลักการแห่งวิถีธรรมจึงจะทำให้วิถีถิ่นงดงาม เติบโตอย่างงดงามในโลกแห่งยุคสมัย รูปแบบวิถีการย่อมต้องปรับเปลี่ยนไปตามเหตุการณ์สถานที่ของยุคสมัยและท้องที่ ก่อเกิดเป็นอัตลักษณ์ทาง สังคม วัฒนธรรม และเป็นภูมิคุ้มกันในการคัดสรรและประยุกต์สิ่งต่างๆ ให้เหมาะสมต่อการพัฒนา เป็นความยั่งยืนของการสืบต่อของอดีต ปัจจุบัน และในอนาคตได้อย่างงดงาม

วิถีเรือน

รูปแบบของวิถีเรือนย่อมจะต้องถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาตอบสนองต่อวิถีถิ่นของคน ครอบครัว ชุมชน เมือง อาณาจักรหรือประเทศอันมาจากหลักคิดวิถีธรรมทางพุทธศาสนาอย่างยาวนาน ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ซึ่งในปัจจุบันหลักการนี้ค่อยๆ เลือนหายไป ถ้าจะพัฒนาวิถีเรือนให้เกิดการพัฒนาและยั่งยืนได้ ก็ต้องกลับไปสร้างวิถีธรรมเดิมให้แข็งแกร่งขึ้นมาใหม่ และให้สอดคล้องในรูปแบบทางวัฒนธรรมสังคมในปัจจุบัน ที่มีเป้าหมายกลับไปสู่วิถีธรรมเดิมทางพุทธศาสนา อันเป็นรูปแบบสุนทรียศิลป์สถาปัตยกรรมทางจิตวิญญาณ ที่ประกอบด้วยมิติทางกายภาพ และมิติทางจิตวิญญาณ ดังจะได้กล่าวต่อไปคือ

มิติทางกายภาพ เริ่มตั้งแต่การลงหลักปักฐาน สร้างถิ่นที่อยู่ มีการเลือกชัยภูมิที่มีความสมบูรณ์ อยู่ในที่ดอนหรือสันทราย เพื่อกันน้ำท่วมและไม่ไปอยู่ในที่ๆ เป็นทางน้ำผ่านและใกล้แหล่งน้ำ หรือมีน้ำใต้ดิน ชูเขา ป่าไม้ ที่ลุ่มทำกินเพียงพอต่อการทำการเกษตร การวางผังก็ดูให้เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีแห่งธรรมชาติ พื้นดิน ท้องฟ้า สายลม แสงแดด ธารน้ำ ชูเขา เป็นองค์ประกอบของเรือน ที่ต้องมีลาน มีแหล่งน้ำ มีที่เลี้ยงสัตว์ มีที่เก็บข้าว มีสวนของพืชผล บ้านและชุมชนต้องมีธารน้ำ ชูเขา ไร่ นา วัดโรงเรียน เรือนและบ้านจึงเหมาะแก่การอยู่อาศัย

ในแต่ละพื้นที่กิจกรรมต้องมีส่วนสัมพันธ์เชื่อมต่อกับพื้นที่ทางธรรมชาติในทุกๆ มิติอันเป็นองค์ประกอบของกันและกันในระบบธรรมชาติ มีการยกเรือนให้สูงและให้ใต้ถุนเรือนเป็นพื้นที่โล่งทำหลากหลายกิจกรรม และเมื่อถึงฤดูน้ำขึ้น ในเดือน 12 ทางจันทรคติ มีการย้ายกิจกรรมขึ้นไปทำด้านบน ให้น้ำท่วมผ่านใต้ถุนอาคารไป ไม่มีสิ่งกีดขวางทางน้ำ นอกจากนั้นให้ลมได้พัดผ่านทำให้อาคารไม่ชื้น อากาศเย็นสบายได้ร่มเงาจากตัวอาคาร เกิดมิติพื้นที่ทั้งภายในนอก ทั้งภายใน และการสร้างเรือนจะสร้างเป็นหลังๆ ในแต่ละส่วนของกิจกรรม เช่น ส่วนห้องเรือนหลักของบ้าน ส่วนห้องครัว ส่วนห้องลูก โดยกำหนดให้แต่ละส่วนของห้องเรือนวางตามทิศทางที่เหมาะสม สอดคล้องกับวิถีธรรมชาติอันได้แก่ ห้องเรือนนอนเจ้าบ้านอยู่ในทิศตะวันออกเฉียงเหนือ อันเป็นทิศของการเริ่มต้นชีวิตที่ออกเงย เป็นต้น และให้ตัวห้องเรือนแต่ละส่วน ประกอบกันเป็นตัวกำหนดพื้นที่ชาน หลักอันเป็นพื้นที่สำคัญที่สุดของเรือน อันเป็นพื้นที่สำคัญต่อกิจกรรมต่างๆ และเป็นพื้นที่สำคัญทางจิตวิญญาณอีกด้วยดังจะได้กล่าวต่อไปภายหลัง

ตัวเรือนมีขนาดที่เหมาะสมกับการใช้งาน ที่สามารถปรับใช้ได้กับหลายๆ กิจกรรม เป็นการสร้างเรือนอย่างประหยัด และซ่อมแซมได้ง่าย ขนาดเรือนและวัสดุที่ใช้ และมีขนาดตามสัดส่วนของเจ้าของเรือน และปริมาณคนในครอบครัว ก็เป็นไปอย่างสมถะ และสร้างตามกำลังสถานะของตน การใช้วัสดุที่วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น การก่อสร้างก็เป็นไปอย่างเป็นการร่วมแรงร่วมใจ จากเพื่อนบ้าน มาร่วมกันลงแรงสร้าง ด้วยหลักคิดของการอยู่อย่างเกื้อกูลกัน

มิติทางจิตวิญญาณ ก่อนจะลงหลักปักฐานต้องดูวันเวลา ฤกษ์ยาม ที่เหมาะสมสัมพันธ์กันทั้งระบบ ดิน ฟ้า อากาศ เวลา ฤดูกาล ผู้คน กล่าวคือ ถูกต้องตามกาลเทศะกับสิ่งที่จะทำให้เกิดขึ้น ดังจะเห็นว่า มีคัมภีร์คติการสร้างเรือน เช่น ตำราพรหมชาติ คัมภีร์มหาทักษา เป็นต้น ก่อนจะถึงวันที่ดูฤกษ์ยามไว้ ต้องมีการเตรียมวัสดุที่จะทำการก่อสร้าง อันได้แก่ ไม้ที่สามารถหาได้ในท้องที่ มีการเลือกคนซื้อที่เป็นมงคล เลือกต้นไม้ยามที่เป็นมงคล ดูอายุไม้ขนาด จำนวนปีที่เหมาะสม ขนาดลำต้นได้ขนาดและขึ้นเป็นแนวตรงสมส่วนกับการใช้งาน

เข้าไปตัดไม้ก็ต้องดูฤดูกาล วัน เวลาที่เหมาะสม เป็นต้น เมื่อถึงวันฤกษ์ยามจะลงมือทำการก่อสร้าง มีการกล่าวขอขมาลาโทษ และขออนุญาตในการใช้พื้นที่ และอัญเชิญคุณแห่งพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และเทพดา ฟา ดิน พิธีกรรมนี้ก็เป็นหลักการในการครองเรือนให้ยึดหลักการแห่งการอยู่ร่วมกันในวิถีถิ่น ดังที่ได้กล่าวมาแล้วเป็นหลักของการดำเนินชีวิต พิธีการนี้ใช้ในทุกระณีของการมีการสร้างลงหลักปักฐานเป็นพิธีที่มีรายละเอียด ประณีต บรรจง การสร้างเรือนหรือชุมชน ก็มีการถูกกำหนดให้มีสภาพแวดล้อมที่สลับปายะ มีความเป็นมงคลศักดิ์สิทธิ์อันสงบเย็น เอื้อต่อจิตให้สงบระงับ มีปิตุสุข ให้จิตได้มีกำลัง มีสติ เกิดสมาธิ และมีนิมิตหมายที่เชื่อมต่อกับวิถีแห่งธรรมชาติให้มาเป็นหลักและเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต โดยการวางแผนจัดสร้างองค์ประกอบของพื้นที่ใช้สอยสัมพันธ์เชื่อมต่อกับพื้นที่แห่งธรรมชาติ และนอบน้อมต่อวิถีแห่งธรรมชาติ มาเป็นหลักในการดำเนินชีวิตให้เกิดความสงบเย็น ทั้งในมิติของครัวเรือนและมิติของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการสร้างเรือน สร้างบ้าน หรือสร้างเมือง ได้แก่นิเวศเรือนในอดีตมีการสร้างเสาหลักของบ้าน หรือที่เรียกว่า เสาโอบบ้าน ถ้าเป็นการสร้างเมืองก็ให้มีเสาหลักเมือง หรือบางทีก็ใช้วัดเป็นศูนย์กลาง มาเป็นนิมิตหมายยึดเหนี่ยว ย้ำเตือน ในหลักแห่งการครองชีวิต ของผู้คน และทุกปีก็มีพิธีสืบชะตาบ้าน หรือพิธีทำบุญบ้าน เป็นต้น

ในมิติของเรือน โดยหลักคิดเรือน หมายถึง เรือนใจหรือบ้านของจิต ให้จิตได้กลับมาอยู่กับตัว หรือกลับมาที่ต้นกำเนิดของพลังบริสุทธิ์ของชีวิตหรือที่เรียกว่าเรือนใจ อันเป็นที่มีความรัก ความสงบภายใน เต็มเปี่ยม และตั้งมั่น เปรียบเช่นเขาพระสุเมรุอันเป็นที่สถิตแห่งองค์พราหมณ์ มีองค์อินทร์เป็นประธานในการขับเคลื่อนวิถี โดยการกำหนดขอบเขตที่ดินของเรือนใจด้วยต้นไม้ และตัวเรือน ให้เกิดลานของเรือน มีความสงบเย็น ให้จิตได้สงบระงับ และตั้งมั่น ลานด้านล่างเป็นพื้นที่หลักของบริเวณบ้านทั้งหมด โดยเปิดลานให้พื้นที่ของปราณ และจิตวิญญาณ อันเป็นพื้นที่สัมพันธ์ และนอบน้อมต่อธรรมชาติ เป็นหนึ่งเดียวกับวิถีแห่งธรรมชาติ อันได้แก่ ท้องฟ้า แสงแดด สายลม ร่มเงา วิถีแห่งพระอาทิตย์ พระจันทร์ และดวงดาว โดยมีพื้นที่ได้ฤกษ์เรือน พื้นที่ด้านหลัง และด้านข้าง อันเป็นพื้นที่กิจกรรมของครัวเรือนเป็นองค์ประกอบของลาน และเมื่อขึ้นไปด้านบนก็มีชานของเรือนเป็นพื้นที่กลางและเป็นพื้นที่สำคัญต่อปราณ และจิตวิญญาณ ก่อนที่ถึงในส่วนเรือนห้อง กล่าวคือส่วนของเรือนห้องสร้างให้เป็นตัวกำหนดพื้นที่ชาน และชานนอกจากเป็นพื้นที่อเนกประสงค์ทางกิจกรรมทางกายภาพ ยังเป็นพื้นที่ต่อเนื่องมาจากลานด้านล่างขึ้นมาสู่เรือนด้านบน ให้ลมหายใจหรือปราณแห่งชีวิตเชื่อมต่อหรือสำเนียงกระหว่างจิตวิญญาณของเจ้าเรือนและคนในครอบครัว กับจิตวิญญาณขององค์กรแห่งธรรมชาติ โดยเป็นพื้นที่เอื้อต่อการมีสติรู้ มีสมาธิ และเกิดปัญญา รู้ตัวอยู่ว่า อยู่กับอะไร อย่างไร ในการดำเนินชีวิต กิจกรรมต่างๆ อย่างใคร่ครวญมีสติสัมปชัญญะที่เหมาะสมแก่กาลเทศะ

ภาพที่ 6 ประเพณีท้าวทั้งสี่
ที่มา: Lanna Corner (2009)

คำว่า เรือนชาน อาจมาจากฉานจิตก็น่าจะเป็นไปได้ ชานมีความเรียบง่าย กลิ้งเกลสา สะอาด เป็นที่ให้อึดได้สงบได้สัมพันธ์กับพลังบริสุทธิ์แห่งธรรมชาติชีวิต สังเกตได้ว่าการวางเรือนเพื่อกำหนดพื้นที่ชาน เป็นศูนย์กลาง และมีองค์ประกอบของเรือนห้อง และก่อนจะเข้าตัวเรือนห้องก็มีระเบียงเป็นส่วนเชื่อมต่อ เป็นพื้นที่ของวิถีกิจกรรมที่หลากหลาย เป็นพื้นที่อเนกประสงค์ ทั้งภายใน ทั้งภายนอก ภายใต้ร่มของพลัง อันสงบเย็นของพื้นที่ชาน โดยเปิดลานให้พื้นที่ของปราณ และจิตวิญญาณ และก่อนจะเข้าสู่ตัวห้องหรือเข้าสู่ ตัวเรือน เหนือประตูก็จะมีสัญลักษณ์ของยันต์มงคล เช่น เรือนล้านนาจะมีห้ายันต์ เป็นลายสลักที่แผ่นไม้เหนือ ประตูและมียันต์หรือตาเหลว ให้เป็นเครื่องคุ้มครอง หรือนิमितหมายเตือนใจ เตือนสติรู้ในการดำเนินกิจกรรม ไปในทุกย่างก้าว เมื่อเข้าไปในห้องก็จะพบกับเสามงคล หรือเสาเอก และมีหิ้งบูชาบรรพบุรุษ อันเป็นนิมิต หมายในการย้ำเตือนในหลักการแห่งชีวิต จุดสำคัญของห้อง โดยห้องเรือนของเจ้าบ้านจะอยู่ในส่วนเชื่อมต่อกับชานอันเป็นพื้นที่หลักของเรือน โดยมากมักจะให้ห้องเรือนหลักของเจ้าบ้านอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ อันเป็นทิศมงคลตามคตินาฬิกา หรือเช่นคติเฟิงชวยของจีน เป็นต้น

มิติของวัด ผังวัดก็มีหลักคติคิดที่เป็นระบบเดียวกัน ดังจะเห็นได้ว่า มีเจดีย์หรือวิหารเป็นนิมิตหมาย ศูนย์รวมทางจิตใจ มีลานเป็นพื้นที่อันสงบ ตั้งมั่น ของพลังทางจิตวิญญาณที่บริสุทธิ์ โดยมีองค์ประกอบของ อาคารกิจกรรมเป็นองค์ประกอบ เป็นพลังขับเคลื่อนของชีวิตภายใต้ความสงบเย็นของลานที่พลังบริสุทธิ์ของ ชีวิต และมักจะมีแม่น้ำลำธารอยู่ทางทิศตะวันออก มีป่าเขาอยู่ทางทิศตะวันตก มีโรงเรียนปริยัติอยู่ทางทิศเหนือ และมีกุฏิสงฆ์อยู่ทางทิศใต้

ในมิติของการสร้างบ้าน สร้างเมือง เป็นระบบแนวคิดการสร้าง การจัดวางผัง เช่นเดียวกันกับเรือน ในมิติที่ใหญ่ขึ้นเป็นลำดับ ได้แก่ บ้าน มีลานบ้าน เมืองก็มีลานเมืองเช่นเดียวกับลานเรือน บ้านก็มีเสาเจ้าบ้าน หรือเสาสะกั้ง (เสาหลักหรือเสาพระอินทร์) หรือเสาอินทขิล (เสาพระอินทร์) เมืองก็มีเสาหลักเมือง เช่นเดียวกับเรือนที่มีเสามงคล

ตำแหน่งของบ้านอยู่บนที่ดอนหรือที่เนินทรายกันน้ำท่วมถึง แต่เมื่อถึงหน้าน้ำหลากมีน้ำท่วมถึงจะมีการจัดระบบระบายน้ำโดยขุดคลองในแนวเหนือใต้หลายเส้นเพื่อให้ระบายน้ำออกไปอย่างรวดเร็ว และเมื่อน้ำทะเลหนุนไม่สามารถระบายออกทะเลได้จะมีการขุดบึงรองรับน้ำ นอกจากนั้นการเลือกทิศทางของบ้านหรือเมืองก็มักเลือกทิศทางโดยมากดังนี้ ให้ทิศตะวันออกมีลำธารหรือแม่น้ำ และมักจะมีขุนเขาป่าไม้อยู่ทางทิศตะวันตก ส่วนทิศเหนือเป็นทิศทางของภูมิปัญญาเป็นพื้นที่นิมิตหมายทางปัญญาให้เป็นเป้าหมายของชีวิต สุดท้ายให้ทิศใต้เป็นทิศของความเพียร สร้างบุญบารมี เป็นทิศของการเกษตรไร่นามักจะเป็นที่ราบลุ่ม ลานบ้านและเสาไ้บ้านอยู่ตรงกลาง การเลือกทิศก็ให้เหมาะกับวิถีโคจรของพระอาทิตย์ ให้วิถีบ้าน วิถีเรือนขับเคลื่อนสัมพันธ์กับวิถีธรรมชาติดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น และอาจจะมีมากกว่าหนึ่งหน่วยบ้าน อาจมีสาม สี่ชุมชนเป็นเครือข่ายให้กัน แลกเปลี่ยนอาหารหรือสิ่งของกันในสภาพภูมิศาสตร์ที่เอื้อต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจของแต่ละบ้าน เป็นเครือข่ายที่มีบ้านหลักหรือเมืองหลัก และบ้านรองหรือเมืองรองเป็นระบบรอบศูนย์กลางของบ้าน หลักหรือเมืองหลัก เป็นระบบการจัดวางผังบ้าน หรือเมืองที่จำลองแบบอย่างมาจากระบบของธรรมชาติ

จะเห็นได้ว่าหลักสุนทรียในการสร้างบ้าน สร้างเมือง สร้างเรือน ในรูปแบบของสุนทรียศิลปะสถาปัตยกรรม ที่ถูกก่อสร้างในคติวิถี หรือปรัชญารอกแบบ ในเรื่องวัฏจักรชีวิต หรือจักรวาลชีวิต ที่เป็นการจำลองแบบระบบชีวิตในธรรม ที่เป็นระบบอนุกรมเดียวกันในมิติขนาดที่แตกต่างกันในวัฏจักรของธรรมชาติ หรือกล่าวได้อีกอย่างว่าเป็นจุลจักรวาล ในอนุจักรวาล แลในมหจักรวาล อันมีหลักปฏิบัติในการครองชีวิตด้วยความสมถะ ถ่อมตน เรียบง่าย สงบเย็น ตั้งมั่น และเอื้อเพื่อเกื้อกูลต่อทุกสรรพสิ่ง ก่อเกิดเป็นพลังในวิถีเรือน ในกิจกรรมที่เคารพ เกื้อกูล และกลมกลืนกันกับวิถีแห่งธรรมชาติ

บทสรุป

ปรากฏการณ์ในวิถีเรือน วิถีถิ่น ของวิถีไทย มีหลักแห่งวิถีธรรมชาติ (ทางพุทธศาสนา) เป็นหลักสำคัญอยู่ในทุกองแห่งลมหายใจของชีวิต การจะพัฒนาให้เกิดความยั่งยืน มีภูมิคุ้มกัน ในวิถีถิ่น วิถีเรือนได้ ก็มีความจำเป็นต้องสร้างทำให้หลักแห่งวิถีธรรมมั่นคงก่อน การพัฒนาชุมชนในเชิงเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นการอนุรักษ์ชุมชน อนุรักษ์เรือนพื้นถิ่น การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การทำการเกษตรอินทรีย์ ที่ดูเหมือนว่าจะเป็นวิธีการที่จะสร้างอัตลักษณ์และความยั่งยืนให้เกิดขึ้นในชุมชนได้ แต่ถ้าขาดหลักคึดคติในวิถีธรรมแล้ว ก็ไม่อาจจะดำรงและพัฒนาอัตลักษณ์ชุมชน และชีวิตที่งดงามสงบเย็นให้เกิดขึ้นได้

ตัวอย่างเช่น แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและแนวคิดทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เป็นภูมิปัญญาที่พระองค์ท่านทรงมอบให้กับคนไทยและให้แก่โลก อันเป็นแนวคิดที่เป็นหลักในการปฏิบัติให้กับสังคมไทยและสังคมโลก อันได้แก่ มีความพอประมาณ มีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันในตัว มาสู่แนวคิดทฤษฎีใหม่ในการปฏิบัติที่รักษาความสมดุลของชีวิตกับธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งนักวิชาการและผู้นำชุมชน สังคม หรือประเทศ ควรตระหนักรู้ในปรัชญาของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง อันพัฒนาที่มาจากหลักคิดในวิถีธรรมทางพุทธศาสนา หรือหลักแห่งความจริงของธรรมชาติ เป็นหลักสำคัญ จึงจะสามารถถ้อยอด ประยุกต์ และพัฒนาได้อย่างสอดคล้องกับภูมิศาสตร์ สังคมของชาติ สังคม ชุมชน และครัวเรือนได้อย่างยั่งยืน งดงาม สมบูรณ์และสุขสงบเย็นให้กับชีวิตได้

ดังนั้น การพัฒนารูปแบบวิถีเรือน วิถีบ้าน จึงต้องมีวิถีถิ่นเป็นแกนสาร และการพัฒนารูปแบบของวิถีถิ่นก็จำเป็นต้องมีวิถีธรรมเป็นหลักนำทาง การพัฒนาบ้าน จะต้องมียุทธศาสตร์หลักทางความคิดคตินิยมที่เป็นจิตวิญญาณของธรรมชาติเป็นหัวใจสำคัญ อันได้แก่ หลักธรรมทางพุทธศาสนา พระหรือปราชญ์ชุมชนอันเป็นที่นับถือต่อคนในชุมชน โดยต้องเริ่มจากการสร้างมโนคติในคนให้เข้าใจจิตวิญญาณทางธรรมชาติก่อน จึงก่อให้เกิดวิถีถิ่นในกิจวัตรประจำวัน ในวัฒนธรรมประเพณีที่เอื้อเกื้อกูลกันและอยู่อย่างนอบน้อม สมถะ ระมัดระวัง คือ มีสติในการดำเนินในแต่ละย่างก้าวของชีวิตที่เป็นวิถีถิ่นที่เอื้อต่อการพัฒนาทางจิตวิญญาณที่เป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติในระบบเศรษฐกิจครัวเรือน เศรษฐกิจชุมชน ในวิถีของความเอื้ออาทร และนอบน้อม สมถะ จึงจะไม่ไปทำลายระบบนิเวศให้เสียสมดุลของการอยู่ร่วมกัน และในวิถีเรือนจึงเป็น สัปปายะสถาน เป็นมณฑลศักดิ์สิทธิ์ทางจิตวิญญาณ สู่ความเข้าใจ และมีชีวิตอย่างเป็นหนึ่งเดียวกับบริบทของธรรมชาติ อันก่อให้เกิดเป็นวิถีแห่งสันติสุข มีความสมบูรณ์ในชีวิตในตน ครอบครัว ชุมชน เมืองและธรรมชาติแวดล้อม ได้อย่างสมบูรณ์และยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- Buddhadasa, Phra. (1973). **Itapachayata**. (In Thai) [Interrelationships]. Surat Thani: Dhammathan Foundation press.
- Buddhadasa, Phra. (2001). **Silpa lae sunthreeyaphab tang chitwinyan**. (In Thai) [Arts and aesthetics of soul]. Bangkok : Sukhaphapchai.
- Buddhadasa, Phra. (2002). **Triluksana**. (In Thai) [Three marks of existentnce]. Bangkok: Sukhaphapchai.
- Chomtong Council of Cultural Affairs. (2007). **Prawat Muang Chomtong**. (In Thai) [Muang Chomtong history]. Chiang Mai: Chalerm Press.
- Dhammapitaka, Phra. (1971). **Buddhadhamma**. (In Thai) [Buddha doctrine]. Bangkok: Amarin Printing Press.
- Fine Arts department. (1999). **Triphum Phra Rong**. (In Thai) [World according to King Phra Ruang]. Bangkok: Brannacan Press.
- Keanthong Club. (2014). **Prapheni muang**. (In Thai) [Lanna tradition]. Retrieved February 11, 2017, from <http://www.lannacorner.cmu.ac.th/lanna2014/article.php?id=00300&group=1>
- Lanna Corner. (2009). **Prapheni khun tao thang si**. (In Thai) [Tradition for the four keepers of the world]. Retrieved February 11, 2017, from <http://www.lannacorner.cmu.ac.th/lanna2014/article.php?id=00300&group=1>
- Living Cultural Sites. (2015). **Khanobthamniam prapheni Thai**. (In Thai) [Thai custom and tradition]. Retrieved February 11, 2017, from http://livingculturalsites.com/index_05_02.html
- Methanguro, Phra. (ed.). (2011). **Chant the holy stanzas**. Chumphon: Mediatation Center Thungpai Press.
- Niyomrit, V. (2012). **Theema lae naewkid khong karn sang taksa muang**. (In Thai) [Origin and concept of building city astrology.]. Retrieved February 11, 2017, from <http://108arahan.blogspot.com/>
- Wallibhodom, S. (1996). **Kwammai Phrabaromadhatu nai Arayadhamma Siam Prathet**. (In Thai) [Meaning of Buddha relics in Siam civilization]. Bangkok: Muengboran Press.